

İQTİSADI İNKİŞAFDA GENDER AMİLİ: FEMİNİST İQTİSADI YANAŞMALAR

C.C. Hacıyev^{1a}, A.Ə. Ağazadə^{1b}, S.Ə. Mahmudova^{1c}

¹Azərbaycan Turizm və Menecment Universiteti

^ajamalhajiyev@yandex.ru, orcid.org/0000-0002-6409-3010

^baghabadji@gmail.com, orcid.org/0000-0002-8999-3349

^csebineismayilova866@gmail.com, orcid.org/0009-0005-0012-9028

Nəşr tarixi

Qəbul edilib: 11 oktyabr 2023

Dərc olunub: 28 dekabr 2023

© 2022 ADBTİA Bütün hüquqlar qorunur

Annotasiya. Qadın və kişinin cəmiyyət-dəki rolu müxtəlif sahələrdə olduğu kimi iqtisadiyyata və xüsusən də iqtisadi inkişafa böyük təsir edir. Ancaq ənənəvi iqtisadi yanaşma perspektivlərinin kişiləri ön plana çəkdiyi və qadınların mövcud vəziyyətini izah etməkdə yetərli olmadığı müşahidə edilir. Ümumiyyətlə “Qadın və İqtisadiyyat” mövzusunda müxtəlif zamanlarda müəyyən işlər aparılmış olsa da, “Feminist iqtisadiyyat”ın və ya “Gender iqtisadiyyat”ının tam olaraq ortaya çıxışı 1980-ci illərə təsadüf edir. Feminist iqtisadiyyat, iqtisadiyyatda qadının yerini sorğulamaq niyyətində deyil, ənənəvi iqtisadiyyatda qadın baxışında içində saxlayacaq yeni bir yanaşma yaratmaq məqsədindədir. Ancaq illər boyu qadınların iqtisadi və sosial həyatda məhdudlaşdırılması, yetərincə söz haqqı verilməməsi səbəbi ilə feminist iqtisad daha çox qadınların məruz qaldığı bu rəftarın aradan qaldırılmasına yönəlmişdir. Bu baxımdan məqalədə Azərbaycanda qadınların iqtisadiyyatda rolu araşdırılmış və bunun iqtisadiyyata təsiri qiymətləndirilmişdir.

Açar sözlər: *Gender, gender bərabərliyi, iqtisadi inkişaf, gender inkişafı, feminizm, feminist iqtisadiyyat, feminist iqtisadi yanaşmalar.*

Giriş. Gender - qadın və kişinin cəmiyyətdəki sosial rolunu və vəziyyətini müəyyən edən, cəmiyyət tərəfindən təşkil edilən sosial modeldir. Feminizm isə, cinslər arasında bərabərliyi təşviq edən ictimai-siyasi hərəkət və sosial-fəlsəfi cərəyandır. Adətən, iqtisadiyyatda kişilər və qadınlar fərqli rollarda çıxış edirlər. Qadınlar bəzi xüsusiyyətlərinə görə kişilərə nəzərən daha zəif sayıldığı üçün daha az riskli işlərə yönəldirlər. Nəticədə qadınların əməyinə olan tələb kişilərin əməyinə onlan tələbdən olduqca aşağı olur. Bundan əlavə, qadın işçi qüvvəsi əsasən gənc, ailə daxilində problemləri olan və ya əlavə qazanc üçün işləyənlərdən ibarətdir. Qadınların rolları onların əmək bazarında əlverişsiz vəziyyətdə olmasına səbəb olur [5].

Bərabər imkanlar yalnız insan hüquqları məsələsi deyil, bu həm də vacib iqtisadi zərurətdir. Qadınların təhsil, səhiyyə və iş imkanlarına çıxışı olması iqtisadiyyatda fəal iştirakı həm iqtisadi inkişafın, həm də sosial mühitin formalaşdırılmasına aparıcı yoldur. Buna əmin olmaq üçün gender inkişafı indeksinin və insan inkişafı indeksinin ilk onluğunda olan ölkələrin göstəricilərinə baxmaq kifayət edir. Gender inkişaf indeksinin ilk onluğunda olan ölkələrin əksəriyyəti həm də insan inkişafı indeksinin ilk onluğuna daxildir [13]. BMT-nin İnsan İnkişafı Hesabatlarının 2021-ci il göstəricilərinə əsasən aşağıdakı sıralama formalaşdırılmışdır [15]:

Cədvəl 1.

BMT- nin İnsan İnkişafı Hesabatları göstəriciləri 2021- ci il

Gender inkişafı indeksi	İnsan inkişafı indeksi
1. İsveçrə	1. Norveç
2. Norveç	2. İrlandiya

3. İslandiya	3. İsveçrə
4. Honq Konq	4. Honq Konq
5. Çin	5. İslandiya
6. Avstraliya	6. Almaniya
7. Danimarka	7. İsveç
8. İsveç	8. Avstraliya
9. İrlandiya	9. Niderland
10. Almaniya	10. Danimarka
32. Belarus	60. Belarus
91. Azərbaycan	87. Azərbaycan

Gender inkişafı indeksi, gender bərabərliyini ölçmək üçün yaradılan indeksdir. Gender inkişafı, mövcud gender boşluqlarının insan inkişafına təsirini nəzərə alan ölçüdür [14].

İnsan inkişafı indeksi, dünya ölkələri üçün ömür, savad, təhsil və həyat standartlarının hər tərəfli rifah səviyyəsi ölçüsüdür [14].

Sıralamadan da görüldüyü kimi rifah səviyyəsi yüksək olan ölkələrin demək olar hamısında Gender indeksi də yüksəkdir. Çinin İİİ-nin yüksək olmaması onun əhalisinin çoxluğu ilə izah olunur. Azərbaycan isə bu sahədə dünyada heç də ürək açan yerdə qərarlaşmayıb. Ancaq nəzərə alaq ki, müstəqilliyin ilk illəri ilə müqayisədə xeyli irəliləmişik.

Bu sahədə işlər dünyada hələ ötən əsrin ortalarından həyata keçirilməyə başlamışdır. Belə ki, hələ 4 noyabr 1950-ci il tarixli “İnsan hüquqları və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyası”nın 14-cü maddəsində qeyd olunmuşdur ki, “Bu Konvensiyada təsbit olunmuş hüquq və azadlıqlardan istifadə cins, irq, dərinin rəngi, dil, din, siyasi və digər baxışlar, milli və ya sosial mənşə, milli azlıqlara mənsubiyyət, əmlak vəziyyəti, doğum və ya hər hansı digər əlamətlərə görə ayrı-seçkilik olmadan təmin olunmalıdır. Ancaq təbii ki, bu sahədə işlər Azərbaycanda müstəqillik illərindən sonra görülməyə başlamışdır.

Müstəqillik dövründə Azərbaycanda gender bərabərliyi ilə bağlı müxtəlif qərarlar, proqramlar qəbul edilib və bunların icrası üçün çoxlu işlər görülüb. Azərbaycan Respublikası 1995-ci ilin 30 iyun tarixində Birləşmiş Millətlər Təşkilatının “Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv olunması haqqında” Konvensiyasına (CEDAW) qoşulduqdan sonra qüvvədə olan normativ hüquqi aktlara və

formalaşmış təcrübəyə qadınlara münasibətdə ayrı-seçkiliyin aradan qaldırılması istiqamətində dəyişikliklər edilmişdir. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının “Qadınlara münasibətdə ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv olunması haqqında Konvensiyası”nın Fakultativ Protokolu Azərbaycan Respublikasının 2001-ci il 16 fevral tarixli Qanunu ilə təsdiq edildikdən sonra isə dövlət qadınların hüquqlarının pozulmasının qarşısının alınması, qadınlara öz hüquqlarından tam istifadə etmək imkanı verən bir mühitin yaradılmasına çalışmışdır. Qadınların cəmiyyətdə hərtərəfli rol oynaması, onların verdiyi töhfələrin qiymətləndirilməsi, öz yaşam tərzləri ilə bağlı seçimlər etməsi və zərəkət qorxusundan azad yaşaya bilməsinə imkan yaradan cəmiyyət və iqtisadi mühiti yaratmaq öhdəliyinin əsas hissəsi kimi, dövlət qadınların irəli çəkilməsini davam etdirir [2].

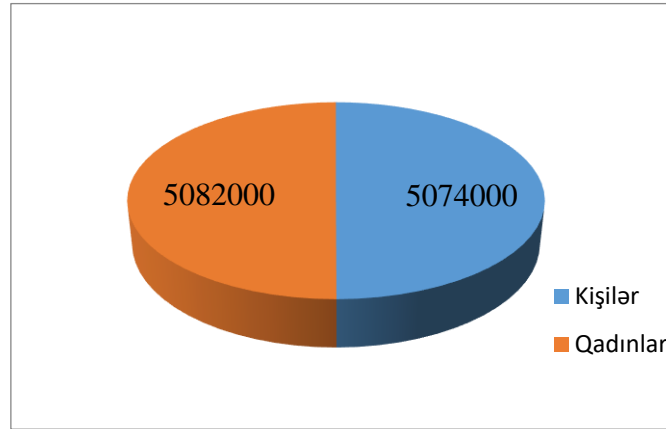
Məlum olduğu kimi 2015-ci ildə BMT-nin qəbul etdiyi Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinin (DİM) 17 məqsədindən 5-cisi gender bərabərliyi ilə əlaqədardır. Qeyd olunan BMT-nin qəbul etdiyi DİM-nin icrası ilə əlaqədar Azərbaycanda hökumət səviyyəsində komissiya yaradılmışdır. Artıq 2016-cı ilin axırlarından komissiya fəaliyyət göstərir [3].

Gender bərabərliyi ilə əlaqədar, artıq ötən əsrin ortalarından bütün dünya ölkələri mübarizə aparır. Təbii ki, bu indeksin yüksək olması ölkənin ümumi rifah səviyyəsinin yüksək olmasına gətirib çıxarır.

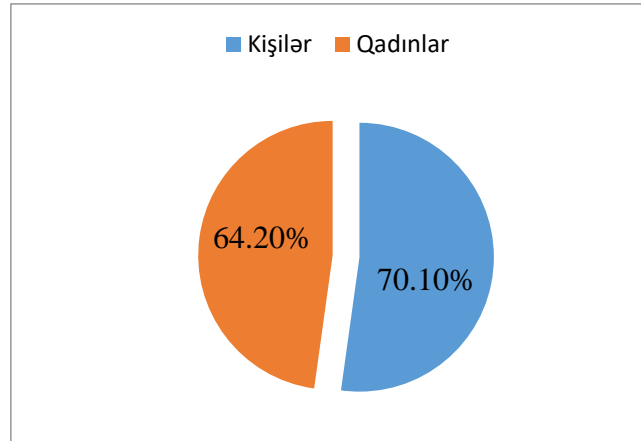
Cari əmək qüvvəsinin yalnız 1/3-ni qadınlar təşkil edir. 2016-cı ildə əmək qabiliyyəti yaşında olanlar arasında ödənişli işlərdə çalışan kişilərin sayı 2 mlrd, qadınların sayı isə 1,3 mlrd olmuşdur. Yəni kişilərlə müqayisədə ödənişli işlərdə 700 milyon daha az qadın çalışır.

Bu olduqca böyük resurs itkisidir [13]. Azərbaycanlı statistiklərə nəzər yetirsək, ölkəmizdə əhalinin cins üzrə bölgüsü aşağıdakı kimidir (Bütün statistik göstəricilər Azərbaycan

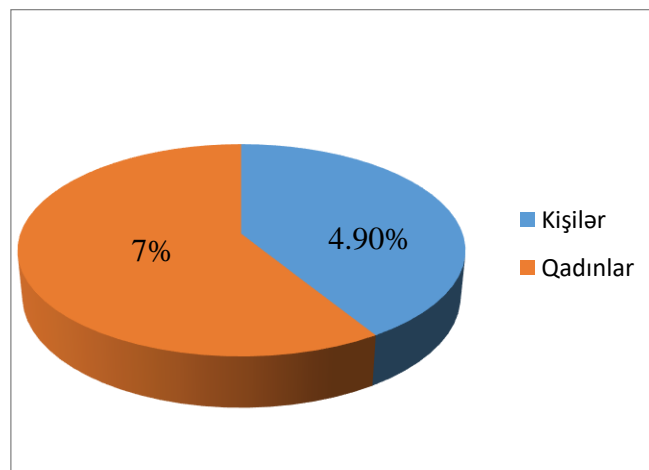
Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin 2022- ci il məlumatlarına əsasən qeyd olunub) [12]:

Şəkil 1. Əhalinin cins üzrə bölgüsü (milyon nəfər).

Şəkil 2. Qadın və kişilərin iqtisadi fəallıq səviyyəsi (faizlə).

Şəkil 3. Qadın və kişilərin işsizlik səviyyəsi (faizlə).

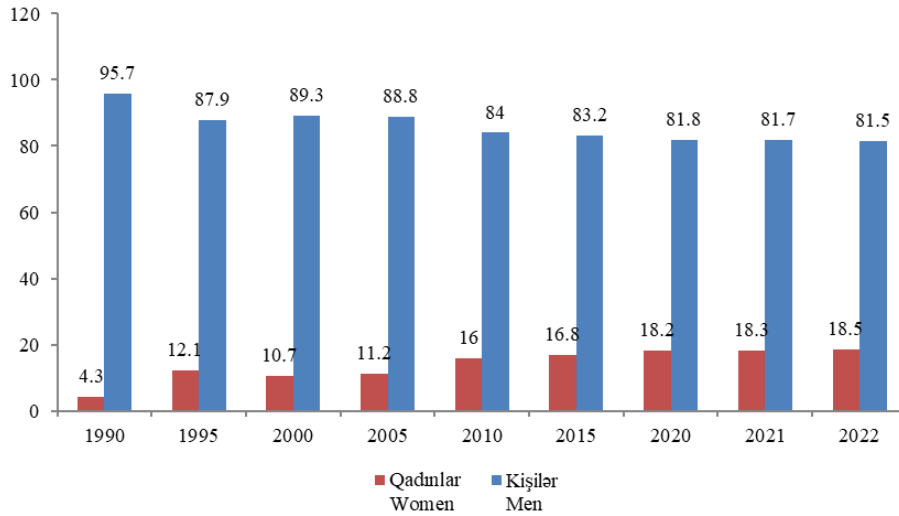
Yuxarıdakı cədvəldən görüldüyü kimi, Azərbaycanda qadın və kişilərin say tərkibi təxminən bərabər olmasına baxmayaraq onla-

rın iqtisadi fəallıq səviyyəsi və işsizlik səviyyəsi arasında fərq vardır.

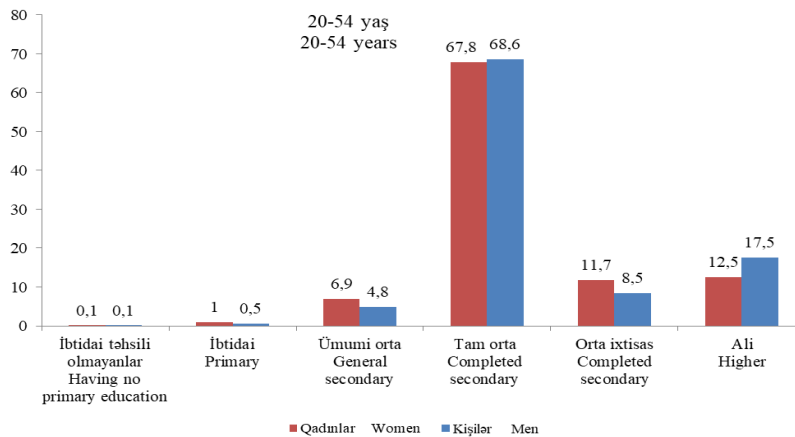
Cədvəl 2.
İqtisadi qeyri-fəal qadınların səviyyəsi (faizlə).

Evdar xanımlar	45,3 %
Yaşa görə təqaüdcülər	28,4 %
Əyani şöbədə oxuyanlar	15,2 %
Əlil təqaüdcülər	9,4%
Mülkiyyətdən gəlir alanlar	1,7%

Bir nüansı xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda hazırda iqtisadi qeyri-fəal qadınların say tərkibi ümumi sayın az qala yarısına bərabərdir. Təbii ki, bunda həm obyektiv həm subyektiv amillərdin də təsiri vardır. Subyektiv amillərə hələ də regionlarda qadınların işləməməsinə təsir edən kənar qüvvələr vardır. Ancaq bunların fonunda müəyyən uğurlar da vardır. Məsələn, 1990-ci illərlə müqisədə 2022-ci ildə parlamentdə təmsil olunan qadınların say tərkibi 14,2 % bənd artmışdır. Üstəlik hazırda Parlamentin sədri də qadındır.

Şəkil 4. Parlamentin tərkibi (faizlə).

Şəkil 5. Əhəlinin təhsil səviyyəsi (faizlə) (2019-cu il əhəlinin siyahıya alınmasının məlumatlarına əsasən).

Təhsil səviyyəsində müsbət meyillər vardır. Bu statistikalara əsasən deyə bilərik ki, ölkəmizdə də iqtisadiyyata cəlb edilməmiş qadınların sayı olduqca çoxdur. Amma say yeganə problem deyil. Araşdırmalar göstərir ki,

əmək bazarına daxil olduğu andan etibarən qadınlar kişilərlə müqayisədə daha məhdud imkanlara malik olurlar. Hətta kişilərlə eyni vəzifədə çalışsalar belə nəvacib daha az, əmək şəraiti daha pis, karyera üzrə irəlləyiş imkanları

isə daha məhdud olur. Digər maraqlı məqam isə, qadınların kişilərlə müqayisədə resursları uşaqların təhsilinə və sağlamlığına sərf etməyə daha çox meylli olmalarıdır. Buda öz növbəsində gələcək inkişaf üçün lazım olan insan kapitalının formalaşdırılmasına vacib töhfə verir [12].

Əlimizdə olan statistikalara əsasən çoxlu beynəlxalq müqayisələr apara bilərik. Məsələn, Azərbaycan və Belarus Respublikalarının statistikalarına nəzər yetirək [11]. Müqaisə üçün əksər meyarlara görə Azərbaycanla eyni olan Belarusiya Respublikası ilə bəzi müqayisələr aparaq.

Cədvəl 3.

Bütün statistik göstəricilər Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin 2022- ci il məlumatlarına əsasən qeyd olunub.

Göstəricilər	AZƏRBAYCAN		BELARUS	
	Qadınlar	Kişilər	Qadınlar	Kişilər
Əhalinin cins tərkibi	50.1%	49.9%	50.1%	49.9%
Savadsızlıq səviyyəsi	0.4%	0.1%	0.3%	0.2%
İqtisadi fəal əhalinin cins tərkibi	48,8%	51.2%	49%	51%
İşsizlik səviyyəsi	7%	4.9%	3.2%	5.1%

Bu müqayisədə biz Azərbaycanda qadınların işsizlik səviyyəsinin Belarusdakı qadınların işsizlik səviyyəsindən təxminən 2 qat daha çox olduğunu aydın görürük. Belarusiya həm insan inkişafı indeksində, həm də gender inkişafı indeksində Azərbaycandan irəlidedir. Bu göstəricilər bizə qadınların iqtisadiyyatdakı rolunun vacibliyini bir daha əks etdirir. Düzdür nəticə etibarilə post-sovet məkanında bu sahədə Azərbaycanda vəziyyət çox da pis deyil, ancaq görüləsi işlər də çoxdur.

Nəticə. Qadınların iqtisadi həyatda iştirakı iqtisadiyyatın bəzi sahələrinin canlanmasına, iqtisadi inkişafa səbəb olur. Buna nümunə olaraq, iş şəraitinə görə evdə daha az vaxt keçirən qadın, ev işlərinə daha az vaxt sərf edə biləcək. Buna görə də vaxta qənaət edən ev alətlərinə, məişət texnikasına olan tələbi artacaq və buda həmin məhsulların istehsalının artmasına səbəb olacaq. Eyni zamanda, ailə vəzifələrini tam yerinə yetirilməsində problemlər yaşamamaq üçün ev işləri və ya uşaqlara qulluq edilməsinə görə xidmətlər alacaq və buda həmin xidmət sahəsində canlanmaya səbəb olacaq. Burdan da aydın olur ki, iqtisadi inki-

şaf üçün qadınların iqtisadiyyata cəlb edilməsi mütləqdir. Azərbaycan da daxil olmaqla dünyanın bir çox ölkələrində qadınların inkişafına və irəliləyişinə bir sıra əngəllər var. İctimai inancların mövcudluğu, cinsi ayrı seçkiliyin göz ardı edilməsi, qadın hüquqlarını təmin edən qanunvericiliyin olmaması qadınların potensiallarını reallaşdırılması yolunda bir bəziyer olaraq qalır. Ona görə də tərəqqiyə meylli cəmiyyət bu problemi qəbul etməyə, ayrı seçkiliyə səbəb olan inanclara etiraz etməyə, qadın hüquqlarının qorunmasına, bir sözlə qadınların səsinə eşitməyə çalışmalıdır.

Fikrimizcə, qadınlar, davamlı inkişafın həyata keçirilməsində və yoxsulluğun azaldılmasında mühüm amil hesab edilir. İqtisadi fəaliyyətdə qadınların daha çox rolunun olması, “inkişaf” və “artım”ın daha böyük payını almaqları və ailədə mövqelərinin möhkəmlənməsi inkişaf üçün zəruri hesab edilir. Qadın iş qüvvəsinin istehsal amilləri arasında göz ardı edilməsi halında böyük iqtisadi itkilər baş verir. Ölkəmizdə də mövcud olan bu problemlərə diqqətin yönəldilməsinin hədəf kimi qarşıya qoyulmasını vacib hesab edirik və fikrimizi bu

kimi elmi-iqtisadi arqumentlə izah edib, təkliflər irəli sürürük:

- Qadın işçi qüvvəsinin sayının artırılması üçün qadınların daha çox özünüməşğulluq proqramlarına cəlb edilməsi və bunun üçün xüsusi layihələrin işlənilib, hazırlanması məqsədəuyğun olardı. Məsələn: Qadınların daha az iştirak etdikləri iqtisadi fəaliyyət sahələrində uyğun peşə təhsili, təlimlər, seminarlar almalarını təmin etmək olar.
- Sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan qadınlara ən azı 7 il müddətində vergi və gömrük güzəştlərinin edilməsi ,bu fəaliyyətə başlamaq istəyən qadınlara stimulyer verə bilər.

Əvvəllər qadın üçün qəbul edilməz sayılan sahələrə qadınların cəlb edilməsinin müxtəlif yolları araşdırılmalıdır. Məs: əmək tələb edən sahələrdə innovativ texnologiyaların tətbiqi sahəsi nəticəsində əməyin yüngülləşdirilməsi.

ƏDƏBİYYAT

1. "İnsan hüquqları və əsas azadlıqların müdafiəsi" haqqında Avropa Konvensiyası. 1950.
2. "Qadınlara qarşı ayrı-seçkilinin bütün formalarının ləğv edilməsi" haqqında Konvensiya. 1981.

3. *Birləşmiş Millətlər təşkilatının qəbul etdiyi "Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri"*. 2015.
4. "Gender (kişi və qadınların) bərabərliyinin təminatları haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu. 2006.
5. **Kuvvet Lordoğlu ve Nurcan Özkaplan** *Çalışma iktisadi, Der Yayınları*, Sayı: 358, İstanbul. 2003.
6. **Nelson J.A.** *Feminism, objectivity and economic*, New York, Routledge. 1996.
7. **Pujol M.** *Feminism and anti-feminism in early economic thought* Aldershat, Edward Elgar. 1992.
8. **Dimand, Robert W., Forget L. Evelyn ve Nayland Chris** *Retrospectives: Gender in classical economics*. The Journal of Economic Perspectives, 2004.
9. **Eda Esentürk** *Feminist iktisat ve geleneksel iktisat teorilerinde toplumsal cinsiyet ayrımı*. 2018.
10. **Özlem Erbey** *Feminist iktisat ve kadının ekonomik konumuna eleştirisel bakış*. 2019.
11. **Mac Donald, Martha** *Feminist economics from theory to research*. Canadian Journal of Economics, 1995, 159-176.
12. <https://www.stat.gov.az/>
13. <https://akinchi.org/>
14. <https://az.wikipedia.org>
15. <https://www.jstor.org/stable/4404713>
16. <https://azerbaijan.un.org/>

ГЕНДЕРНЫЙ ФАКТОР В ЭКОНОМИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ: ФЕМИНИСТСКИЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ

Дж.Дж. Гаджиев^{1a}, А.А. Агазаде^{1b}, С.А. Махмудова^{1c}

¹Университет Туризма и Менеджмента

^a jamalhajiyev@yandex.ru, orcid.org/0000-0002-6409-3010

^b aghabadji@gmail.com, orcid.org/0000-0002-8999-3349

^c sebineismayilova866@gmail.com, orcid.org/0009-0005-0012-9028

Аннотация. Роль женщины и мужчины в обществе оказывает огромное влияние на экономику и особенно на экономическое развитие. Однако замечено, что перспективы традиционного экономического подхода выдвигают мужчин на первый план и

недостаточны для объяснения нынешнего положения женщин. Хотя в разное время проводились определенные исследования «женщины и экономики» в целом, точное появление «феминистской экономики» или «гендерной экономики» относится к 1980-м

годам. Феминистская экономика не ставит под сомнение место женщины в экономике, а стремится создать новый подход, который сохранит женскую точку зрения в традиционной экономике. Но из-за того, что на протяжении многих лет женщины были ограничены в экономической и социальной жизни, не имея достаточного права голоса, феминистская экономика в основном сосредоточена на преодолении такого

обращения, которому подвергались женщины. В связи с этим в статье была рассмотрена роль женщин в экономике Азербайджана и оценено ее влияние на экономику.

Ключевые слова: *гендер, гендерное равенство, экономическое развитие, гендерное развитие, феминизм, феминистская экономика, феминистские экономические подходы.*

GENDER FACTOR IN ECONOMIC DEVELOPMENT: FEMINIST ECONOMIC APPROACHES

J.J. Hajiye^{1a}, A.A. Aghazade^{1b}, S.A. Mahmudova^{1c}

¹*Azerbaijan Tourism and Management University*

^a jamalhajiye@yandex.ru, orcid.org/0000-0002-6409-3010

^b aghabadji@gmail.com, orcid.org/0000-0002-8999-3349

^c sebineismayilova866@gmail.com, orcid.org/0009-0005-0012-9028

Annotation. The role of women and men in society has a great impact on the economy and especially on economic development, as in various fields. However, it is observed that the perspectives of the traditional economic approach put men in the foreground and are not sufficient to explain the current situation of women. Although works on "Women and Economy" have been carried out in the historical development of the economy, "Feminist economics" or "Gender economics" fully appeared in the 1980s. Feminist economics does not intend to question the place of

women in the economy, it aims to create a new approach that will include women's perspective in traditional economics. However, due to the fact that women have been limited in economic and social life for many years, due to not being given enough rights to speak, feminist economics is more focused on eliminating this treatment that women are subjected to.

Keywords: *Gender, gender equality, economic development, gender development, feminism, feminist economic, feminist economic approaches.*